

פסל מיכה

מים ראשונים: פרקים יז-יח בספר שופטים מספרים את סיפור פסל (צלם) מיכה ואת סיפור שבט דן שלא זכה לנחלה בין שאר שבטי ישראל, או שהייתה נחלתו קטנה, וביקש לו נחלה נוספת. הם שולחים חמישה חיילים-מרגלים לתור את הארץ, ואלה פוגשים בבית מיכה בהר אפרים נער לוי המשמש לו ככהן.¹ בעת שצבא דן עולה צפונה לכבוש את העיר ליש, הם חוזרים לבית מיכה ולוקחים בכח את הנער הכהן איתם.² מה פשר סיפור זה? סיפור 'מקומי' השייך לתקופת השופטים או משהו 'גדול' ומשמעותי יותר?

וַיְהִי אִישׁ מֵהַר אֶפְרַיִם וְשֵׁמוֹ מִיכָהוּ ... וְהָאִישׁ מִיכָה לֹו בֵּית אֱלֹהִים וַיַּעַשׂ אֶפֹּד וַתְּרַפִּים וַיִּמְלֵא אֶת יָד אֶחָד מִבְּנָיו וַיְהִי לוֹ לְכֹהֵן: בְּיָמַי הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה ... וַיּוֹאֵל הַלְוִי לְשִׁבְתָּ אֶת הָאִישׁ וַיְהִי הַנָּעַר לוֹ כְּאֶחָד מִבְּנָיו: וַיִּמְלֵא מִיכָה אֶת יָד הַלְוִי וַיְהִי לוֹ הַנָּעַר לְכֹהֵן וַיְהִי בְּבֵית מִיכָה: (שופטים פרק יז).

בְּיָמַי הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל וּבְיָמַי הָהֵם שָׁבַט הַדְּנִי מִבְּקֶשׁ לוֹ נַחֲלָה לְשִׁבְתָּ כִּי לֹא נִפְלָה לוֹ עַד הַיּוֹם הַהוּא בְּתוֹךְ שְׁבֻטֵי יִשְׂרָאֵל בְּנַחֲלָה: וַיִּשְׁלַחוּ בְנֵי דָן מִמִּשְׁפַּחְתָּם חֲמִשָּׁה אַנְשִׁים מִקְצוֹתֵם אַנְשִׁים בְּנֵי חֵיל מִצְרָעָה וּמֵאֲשֶׁתָּאֵל לְרַגְלָא אֶת הָאָרֶץ וְלַחְקָרָה וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם לְכוּ חַקְרוּ אֶת הָאָרֶץ וַיָּבֵאוּ הָר אֶפְרַיִם עַד בֵּית מִיכָה וַיְלִינוּ שָׁם: (שופטים ראש פרק יח).

וַיִּקְיָמוּ לָהֶם בְּנֵי דָן אֶת הַפְּסֵל וַיְהוֹנָתָן בֶּן גֵּרָשָׁם בֶּן מְנַשֶּׁה הוּא וּבְנָיו הָיוּ כְּהֵנִים לְשִׁבְטֵי הַדְּנִי עַד יוֹם גְּלוֹת הָאָרֶץ: וַיִּשְׁיָמוּ לָהֶם אֶת הַפְּסֵל מִיכָה אֲשֶׁר עָשָׂה כָּל יְמֵי הַיּוֹת בֵּית הָאֱלֹהִים בְּשֵׁלָה: (שופטים סוף פרק יח).

מדרש תנחומא (בובר) פרשת קדושים סימן יא

"כי תבואו אל הארץ".⁶ זה שאומר הכתוב: "ויתן להם ארצות גוים וגוי בעבור ישמרו חוקיו וגוי" (תהלים קה מד מה) ... כל מה שנטל הקב"ה מאומות העולם נתן לישראל, ארצות כסף וזהב שדות וכרמים וערים. ולא נתן להם, אלא כדי שיתעסקו בתורה, שנאמר: "בעבור ישמרו חוקיו וגוי". והם לא עשו כן, אלא: "ויטמאו אותה בדרכם ובעלילותם" (יחזקאל לו יז). טמאו אותם בחרמו של עכן, שנאמר: "ותבואו וטמאו את ארצו" (ירמיה ב ז) - בחרם עכן. "ונחלתי שמתם לתועבה" (המשך הפסוק שם) - בצלמו של מיכה. ומה עשה להם הקב"ה? הגלה אותם מתוכה, שנאמר: "ויתשם ה' מעל אדמתם" (דברים כט כז).⁷

¹ הנער עצמו היה משבט לוי ויצא מעירו בית לחם יהודה לחפש לו מקום מגורים "באשר ימצא".
² ראה תיאור הכיבוש וזיהוי ליש עם פאמיאס (באניאס) במדרש תנחומא כי תשא סימן יד: "והמה לקחו את אשר עשה מיכה ואת הכהן אשר לו ויבאו על ליש על עם שוקט ובוטח, והמה לקחו את אשר עשה מיכה צלמא ואת הכהן כומרא ויבואו על ליש זו פמיאס על עם שוקט ובוטח. עובדין עבודה זרה והיא מצלחא בידהון". ועל עניין זה של עבודה זרה נבקש להתמקד.

³ סיפור פסל או צלם מיכה משתרע כאמור על פרקים יז-יח בספר שופטים. בפרק יז, מסופר על הקמת 'בית אלהים' פרטי עם אפוד ותרפים, בכסף שאירע בו מה שאירע והוקדש למטרה זו. לתוך מקדש פרטי זה מצטרף לוי שבא מבית לחם ומיכה ממנה אותו לכהן. לכאורה, 'סיפור פשוט' מסוג שאולי היה שכיח באותה תקופה - מקדש פרטי שמן הסתם שימש את אנשי האזור ומקור הכנסה נאה לבעליו. שים לב לפסוקים בתחילת הפרק מהם משתמע בבירור שמקדש פרטי זה הוקם לשם ה': "ותאמר אמו ברוך בני לה' ... ותאמר אמו הקדש הקדשתי את הקסף לה' מידי לבני לעשות פסל ומסכה". שם הווי"ה נזכר שם בפסוקים. אנשי הדור עברו על הדיבר השני: "לא תעשה לך פסל וכל תמונה" (ראה דברינו [אלוהי כסף ואלוהי זהב לא תעשון לכם](#) בפרשת יתרו), אבל לא עברו על הדיבר הראשון: "אנכי ה' אלהיך". אין כאן עבודה זרה בהגדרתה הקלאסית: לבעל, לעשתורת, לאלילים העמים שמסביב וכו'. הכל נעשה בשם ולשם הווי"ה. האם זה חשוב להמשך דברינו?

⁴ לחצי השני של הסיפור מוקדש כאמור פרק יח בו מסופר על שבט דן שמבקש להרחיב את נחלתו. בדרכם צפונה לכבוש את ליש, עוברים בני דן ליד ביתו של מיכה, לוקחים איתם בכח את הלוי ששירת ככהן אצל מיכה, והופכים אותו לכהן שלהם. וכדבריהם לנער: "ויאמרו לו החרש שים ידך על פיך ואלך עמנו ויהיה לנו לאב ולכהן הטוב היותך כהן לבית איש אחד או היותך כהן לשבט ולמשפחה בישראל".

⁵ כך נחתם הסיפור כאשר מיכה כבר לא בעניין, אבל הפסל שעשה נשאר לתפקד זמן רב, להלן נראה עד מתי, ואפשר היה לקרוא לסיפור פסל בני דן או פסל יהונתן, כשמו של הלוי ששירת לפניו הוא ומשפחתו לאורך שנים רבות. אבל תפס השם פסל או צלם מיכה ועליו נבקש לדרוש הפעם. מה שעוד תפס את עיני הדרשנים הוא שמו של הלוי שרק כאן, בסוף הסיפור הוא מופיע באופן מלא: "יהונתן בן גרשום בן מנשה". הנר"ן של מנשה כתובה בהזחה כלפי מעלה, כאילו נשתלה מלמעלה (מה שלא ניכר בפסוק כפי שמובא לעיל), מה גם שהאיש לוי, ומה עוד שהשם גרשום, מופיע בכל התנ"ך פעמיים: בספר שמות פרק ב, בנו של משה וכאן (לא ספרנו את הכתובים עזרא, דברי הימים). ועל כך כמובן בהמשך.

⁶ הפסוק אותו הוא דורש הוא: "וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פריו וכו', (ויקרא יט כג) בדין ערלה ונטע רבעי. ראה דברינו [כי תבואו אל הארץ ונטעתם](#) בפרשת קדושים.

⁷ המדרש מיוסד, כאמור על הפסוק: "כי תבואו אל הארץ ונטעתם", ומציג את האידיאל שהיה מצופה מבני ישראל ביושבם בארץ: "כדי שיתעסקו בתורה" ו"בעבור ישמרו חוקיו", חיי תורה נטו או למצער שילוב של תורה עם דרך ארץ (ראה דברינו [ואספת דגנך](#)).

וַיֹּאמֶר יִרְבֶּעַם בְּלִבּוֹ עֵתָה תָשׁוּב הַמַּמְלָכָה לְבֵית דָּוִד: ... וַיִּעַץ הַמֶּלֶךְ וַיַּעַשׂ שְׁנֵי עֲגָלֵי זָהָב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רַבְלְכֶם מַעֲלוֹת יְרוּשָׁלַם הִנֵּה אֲלֵהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: וַיִּשֶׂם אֶת־הָאֶחָד בְּבֵית־אֵל וְאֶת־הָאֶחָד נָתַן בְּדָן: (מלכים א יב כו-כט).⁸

פסיקתא רבתי (איש שלום) פיסקא כא - י' הדברות פ' קמיינתא

מפני מה נאמרו עשרת הדברות בלשון יחידי? מפני שהיחידים בטלו אותם: אנכי ביטל מיכה, לא יהיה לך ביטל ירבעם, לא תשא ביטל מקושש, כבד את אביך ביטל אבשלום, לא תרצח ביטל יואב, לא תנאף ביטל זמרי, לא תגנוב ביטל עכן, לא תענה ביטל ציבא, לא תחמוד ביטל אחאב הרצחן וגם ירשת.⁹

בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיִּשָּׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה: (שופטים יז ו).¹⁰

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) דברים פרשת ראה דף יח עמוד ב

ואמר: "איש כל הישר בעיניו" – כלומר, לא תהיו "איש כל הישר בעיניו יעשה" בעת שתבואו בארץ, אלא עשו התורה והמצוות. כי לא יכשר לאמר לאותו הדור שהיו עומדים לפני משה רבינו כי אתם עושים הישר בעיניכם, כי הוא היה מנהיג להם בתורה ובמצוות. אלא הוא זמן השופטים, שנאמר: "בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה" (שופטים כא).¹¹

מסכת סנהדרין דף קג עמוד ב

מפני מה לא מנו את מיכה?¹² - מפני שִׁפְתּוֹ מְצוּיָה לְעוֹבְרֵי דְרָכִים, שנאמר: "כל העובר ושב אל הלויים".¹³

מחלוקת ר' ישמעאל ורבי שמעון בר יוחאי). אך בני ישראל לא רק שלא קיימו אידיאל זה, אלא טמאו את הארץ בעבודה זרה. מה שחשוב לנו הוא החיבור של פסל מיכה עם חטאו של עכן (עליו הרחבנו בדברינו [עכן בפרשת מסעי](#)). חטא עכן הוא בכניסה לארץ, וצלם מיכה הוא חטא שלידתו בהמשך ההתיישבות ומכאן הקו ישיר וברור לגלות וחורבן. המדרש מצייר כאן תמונה קצת פשטנית וחד-ממדית מ: "כי תבואו אל הארץ" אל: "ויתשם מעל אדמתם", מה שאולי מתאים לדרשן שעומד שנים רבות אחרי בית ראשון (וגם אחרי חורבן בית שני). האם אפשר להפיל את כל סיפור בית ראשון על כתפי עכן ומיכה?

⁸ לפסל מיכה יש קשר עם עגלי הזהב שעשה ירבעם בעת שמרדו שבטי ישראל בשלטון בית דוד (לאחר מרד אבשלום). לא בכדי ממוקם העגל הצפוני בן שנהיים מקום פולחן מוכר וידוע מימי תקופת השופטים. זאת ועוד, ראה גמרא סנהדרין קא ע"ב שמזהה את נבט, אביו של ירבעם, עם מיכה: "תנא: הוא נבט, הוא מיכה, הוא שבע בן בכרי". שבע בן בכרי היה מי שקרא תיגר על מלכות בית דוד, לאחר מרד אבשלום וקרא: "אין לנו חלק בְּדָוִד וְלֹא נַחֲלֶה לָנוּ בְּבֶן יִשִׁי אִישׁ לֹא־הָלִיוּ יִשְׂרָאֵל" (שמואל ב כ א). בכך מתקשרת עבודה זרה עם פלגנות, שאולי מקורותיה בתקופת השופטים בה "איש הישר בעיניו יעשה". ראה פירוש מלבי"ם הושע יב ד-ה: "והנה מה שנתן עגל אחד בן לא יפלא אצלנו, כי בן עמד פסל מיכה מי קדם וחשבו כי המקום הזה הוקדש לעבודת העגל" (והוא רק תמה שם מדוע השני בבית אל ומקשר את העניין למלאך של יעקב). לפסל מיכה יש איפוא המשכיות בעבודה זרה של בית ראשון וגם בפילוג השבטים. ראה דברינו [עגלי הזהב של ירבעם](#) בפרשת כי תשא. האם זו הסיבה לחומרת המעשה?

⁹ המסר של מדרש זה הוא שהכל מתחיל ונגמר בפרט - האחריות הגדולה המוטלת על כל יחיד ויחיד וממילא האסון שיחיד יכול להמיט על הכלל. ראה קידושין מ ע"ב: "עשה מצוה אחת - אשריו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות, עבר עבירה אחת - אוי לו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף חובה". אבל אותנו מעניינים שני דברים אחרים. ראשית, השלישייה עכן - מיכה - ירבעם, נמצאת כעת בחברה הרחבה יותר, כך שקשה להפיל הכל עליהם. שנית, האבחנה שמיכה ביטל את הדיבר הראשון "אנכי וירבעם את השני" לא יהיה לך ... לא תעשה לך פסל מיכה מי קדם ויחשבו כי המקום הזה הוקדש לראש פרק יז בשופטים ובהמשך שם, שפסל מיכה נעשה לשם ה' - יו"ד-ה"א-ו"א-ה"א. פסל מיכה נעשה מכסף שהוקדש לה! מה שיכול ללמדנו על סוג העבודה זרה של תקופת השופטים. ועוד נחזור לנושא זה להלן.

¹⁰ נחזור לספר שופטים. פעמיים מופיע הביטוי: "איש הישר בעיניו יעשה" בספר: במעשה פסל מיכה (הפסוק שהבאנו) ובסוף מעשה פילגש בגבעה שהוא גם הפסוק החותם את ספר שופטים כולו. ראה דברי רד"ק על הפסוק: "אמר זה לפי שעשה מיכה הפסל ולא היה מי שימחה בידו כי אין מלך ושופט בימים ההם". ספר שופטים מצטייר כספר של תקופה בה אין מלך בישראל, המנהיגים הגדולים כמשה ויהושע אינם עוד, שמואל טרם עלה, מלך עדיין אין בישראל, שופט בא ושופט הולך, העם חוטא העם חוזר בתשובה, העם נגף לפני אויביו, העם מנצח את אויביו, ותשקוט הארץ עשרים או אפילו ארבעים שנה, ויעשו בני ישראל הרע בעיני ה' וחוזר חלילה. וכמו שאומר המדרש בתחילת מגילת רות (המקבילה לספר שופטים): "ויהי בימי שפוט השופטים - אוי לדור ששופט את שופטיו ואוי לדור ששופטיו צריכים להישפט". על רקע זה בא סיפור פסל מיכה (ואחריו פילגש בגבעה).

¹¹ מדרש פסיקתא זוטרתא מזכיר לנו שהביטוי "איש כל אשר ישר בעיניו" הוא במקורו של משה, פרשת ראה דברים יב ח: "לא תעשון כָּל אֲשֶׁר אָנְחָנוּ עִשִּׂים פֶּה הַיּוֹם אִישׁ כָּל הַיִּשָּׁר בְּעֵינָיו". לא על דורו של משה הוא מדבר, שהרי משה איתם. אולי גם לא על דורו של יהושע עליו מעיד המקרא: "וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל אֶת ה' כָּל יְמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יְמֵי הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר הָאִירָכּוּ יָמִים אַחֲרָיִם הַיּוֹשֻׁעַ וְאַשֶּׁר יָדְעוּ אֶת כָּל מַעֲשֵׂה ה' אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל" (יהושע כד לא). על כרחי, משה צופה קדימה ורואה את תקופת השופטים בה איש כל הישר בעיניו עושה. ראה גמרא עבודה זרה כה ע"א שאינה מהססת לקרוא לספר שופטים "ספר הישר" בגלל פסוקים אלה. ראה דברינו [ספר הישר](#) בפרשת ויחי וכן [איש הישר בעיניו](#) יעשה בפרשת ראה. ואת הקשר למשה נשוב ונראה להלן בכיוון אחר לגמרי.

¹² ברשימת אלה שאין להם חלק לעולם הבא. ראה שם פתיחת פרק עשירי במסכת סנהדרין דף צ ע"א: "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא ... ואלו שאין להם חלק לעולם הבא וכו'". ברשימת מי שאין להם חלק מצויים: "שלושה מלכים: ירבעם, אחאב, ומנשה ... ארבעה הדיטות - בלעם, ודואג, ואחיתופל, וגיחז".

¹³ ראה רש"י שם: "פתו מצויה לעוברי דרכים - שהיו כל העולם מתארחין אצלו, כדכתיב (במקרא) כל העובר ושב אל הלויים - זה מיכה". אלא שלא מצאנו בכל המקרא פסוק מעין זה וגם רש"י (הערוך לפנינו בדפוסים) לא טורח מחד גיסא להעיר שאין פסוק כזה במקרא שבידינו או מאידך גיסא, לציין את מקורו. ראה "הפסוק": "ויולך אלקנה אחרי אשתו" בגמרא ברכות סא ע"א.

"וְעָבַר בְּיָם צָרָה וְהָפָה בְּיָם גְּלִים" (זכריה י יא). אמר רבי יוחנן: זה פסלו של מיכה. ¹⁴ תניא, רבי נתן אומר: מגרב לשילה שלשה מילין, והיה עשן המערכה ועשן פסל מיכה מתערבין זה בזה. ¹⁵ בקשו מלאכי השרת לדוחפו, אמר להן הקב"ה: הניחו לו, שפתו מצויה לעוברי דרכים. ¹⁶ ועל דבר זה נענשו אנשי פילגש בגבעה. אמר להן הקב"ה: בכבודי לא מחיתם, על כבודו של בשר ודם מחיתם! ¹⁷

פסיקתא רבתי (איש שלום) פיסקא כט - בכה תבכה בלילה; איכה ישיבה בדד; נחמו

"לא העבדתיך במנחה" (ישעיה מג כג) ¹⁸ - לא הטרחתי עליכם שתהיו מביאים לי מנחה, כמו שכתוב: "ונפש כי תקריב קרבן מנחה לה' סולת יהיה קרבנו וגוי" (ויקרא ב א). ¹⁹ "לא הוגעתך בלבונה" (שם) - לא אמרתי לכם שתהיו מביאים קנטירים של לבונה אלא קומץ, ²⁰ כמו שנאמר: "וקמץ מלא קומצו וגוי" (ויקרא ב ב). "לא קנית לי בכסף קנה" (שם) - לא אמרתי לכם שתהיו מביאים קנטרים של קטורת, אלא פֶרֶס שחרית ופֶרֶס ערבית. ²¹ בוא וראה, פסלו של מיכה היה עומד במערבו, ובית המקדש היה עומד בשילה. ²² והיה מקריב לפני צלמו של מיכה קטורת בעתר, כענין שנאמר: "ועתר ענן הקטורת עולה" (יחזקאל ח יא), ובשילה היו מקריבים פרס שחרית ופרס ערבית, והיו ב' העשנים מתאבכין ועולין לשמים, כמו שכתוב: "ויתאבכו גאות עשן" (ישעיה ט יז), והקב"ה אומר: לאיזה נקבל? לזה או לזה? ²³

¹⁴ כאן אומרת הגמרא בקצרה, את מה שנראה להלן בהרחבה. פסל מיכה לא נולד בתקופת השופטים, לא בסופה וגם לא בתחילתה, אלא מוקדם בהרבה, ביציאת מצרים! ועל כך נרחיב להלן.

¹⁵ 'מגרב לשילה' או בנוסחאות אחרים (פסיקתא רבתי להלן) ממערב לשילה הביאו חוקרים לנסות לזהות את המקום עם 'חרבת ע'ורבה' ברכס הנקרא 'דהרת א-ע'ורבה' כ-4 ק"מ ממערב לשילה ותודה לזאב (ז'אבו) ארליך על עזרתו. 'שותפות העשנים' של פסל מיכה עם משכן שילה היא גם 'שותפות גורל', כפי שנראה להלן.

¹⁶ כאן חוזרת הגמרא על פיתו של מיכה שכיסתה על עבודה זרה שעבד, ושמרה על חלקו לעולם הבא. ראה בהמשך הגמרא שם, דרשת רבי יוחנן על כוחה של לגימת מים ש"מרחקת את הקרובים, ומקרבת את הרחוקים, ומעלמת עינים מן הרשעים, ומשרה שכינה על נביאי הבעל, ושגגתו עולה זדון". "מעלמת עינים מן הרשעים - ממיכה". (ועל שאר הדברים ראה במקור שם, בפרט השראת השכינה על נביאי הבעל שקשורה עם איש האלהים שניבא קשות על ירבעם, מלכים א יג). יש כאן מעין היפוך או השלמה לאמירה: "גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני השכינה" (שבת קכז ע"א), שמקורה באברהם כשהוא מניח את השכינה שבאה לבקרו בחוליו ורץ לקבל את פני המלאכים (שהיה סבור שהם ערביים, רש"י בעקבות הגמרא בקידושין לב ע"א). שם, הכנסת אורחים דוחה קבלת פני השכינה (וגם השכמת בית המדרש) ואילו כאן, הכנסת אורחים מכסה על עבודה זרה. ראה דברינו [הכנסת אורחים של אברהם](#) בפרשת וירא וכמו כן [הפטרת השבת - אלישע והשונמית](#) שם. האם כל זה מרכז את חטא פסל מיכה?

¹⁷ ובכל זאת, בהשוואה עם מעשה פילגש בגבעה, שם התכנסו כל שבטי ישראל לדרוש דין וחשבון משבט בנימין שכיסה על אונס ורצח הפילגש בגבעה, עד כדי מלחמת אחים וצורך אח"כ לשקם שבט ישראל, כאן, בפסל מיכה לא היה מי שיעמוד וימחה. לא קם יהושע, שמואל או אליהו לעבודת ה'. בכל הכבוד הראוי להכנסת אורחים, אין זו כפרה על עבודה זרה (רק אי מניעת העולם הבא ממיכה). הנכונות והמוכנות של בני ישראל להגיב על מקרה פילגש בגבעה הייתה יפה וראויה, אבל היוותה גם קטגוריה עליהם, על כך שלא הגיבו באופן דומה על חטא פסל מיכה. ולפיכך נפלו בהתחלה מול שבט בנימין (מדרש תנחומא פרשת וישב סימן ב ואחרים). וכבר הרחבנו לדון במעשה פילגש בגבעה בדברינו [בין סדום לפילגש בגבעה](#) בפרשת וירא ואנו הפעם בפסלו או צלמו של מיכה. ראה גם דברינו [יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה](#) בט"ו באב.

¹⁸ ראה הפסוקים שם בישיעיהו: "לא הביאת לי שֶׁה עֲלֵתֶיךָ וְזָבְחֶיךָ לֹא כְבֹדְתִי לֹא כְבֹדְתִי לֹא הֶעֱבַדְתִּיךָ בְּמִנְחָה וְלֹא הִוָּגַעְתִּיךָ בְּלִבְנָה: לא קנית לי בְּכֶסֶף קְנָה וְחֶלֶב זָבְחֶיךָ לֹא הָרִוּתִיךָ אֶךְ הֶעֱבַדְתִּיךָ בְּחִטָּאוֹתֶיךָ הִוָּגַעְתִּי בְּעֹנֵיךָ", בהם משתמע כאילו הקב"ה מתלונן שלא מביאים לו קרבנות. אבל חז"ל וכן פרשני המקרא מפרשים על דרך המינימליזציה בעבודת ה'. ראה רש"י שם: "לא הבאת לי שֶׁה עֲלֵתֶיךָ - כי אם לעכ"ם: לא העבדתיך - עבודה רבה במנחה קומץ מעט עולה לגבוה וגם הוא לא אמרתי לך להקריב לך חובה אלא נדבה". וכן אבן עזרא שם: "לא הבאת לי, עולותיך בבבל: ולא כבדתי, בזבחי שלמים ולא בקשתי ממך שתעבדני במנחה: ולא הוגעתיך בלבונה, שתקנה לי". כך גם משתמע מהמשך המדרש. ראה דברינו [אין הקב"ה בא בטרחות עם בריותיו](#) בפרשת אמור.

¹⁹ הדגש כאן הוא כפול: האחד, שכתוב "כי תקריב", שהוא קרבן נדבה, אם וכאשר. ראה רש"י בהערה הקודמת. ככה פותח ספר ויקרא: "אדם כי יקריב מכם וכו'" - לרצונכם, נדבה (ספרא, רש"י ועוד). הדגש השני, על קרבן מנחה המינימלי והצנוע. ראה דברינו [קרבן מנחה לה'](#) בפרשת ויקרא.

²⁰ קנטר הוא מידת משקל המשמשת בעיקר לכסף וזהב לצורך בערכת שווי המטבע (שנמדדה אז בעיקר כמשקלה). ראה ירושלמי קידושין א ג על הכסף ששקל אברהם לעפרון בקניית מערת המכפלה: "כל שקלים שכתוב בתורה סלעים ובנביאים ליטרא ובכתובים קינטרין ... חוץ משקלי עפרון דהויין קינטרין. מה טעמא? בכסף מלא יתננה לי". וראה ויקרא רבה כו ו על הכסף ששקל המן לאבד את היהודים בהשוואה עם העומר: "נצח עומר של עשרה מנים שלך לעשרת אלפים קנטרים של כסף שלי". יש שמזהים את הקנטר עם כיכר אן 100 מנה ומעריכים את משקלו ב 21 ק"ג לערך ויש שסבורים [שאפילו יותר](#). ראה גם [כאן](#).

²¹ פרס הוא מידה קטנה, א 3 או 4 ביצים. ואכילת כמות כזו הפכה לאמת מידה לזמן, "כדי אכילת פרס".

²² בית המקדש בשילה אפשר שזו פליטת קולמוס שהי בשילה עמד המשכן, לא בית המקדש. אך נזכור שגם המשכן נקרא מקדש ככתוב בראש פרשת תרומה: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (ועדיין צירוף המילים בית המקדש קשה). כך או כך, ראה דברינו [משכן שילה](#) בפרשת תרומה, שחשיבותו ומשך זמנו אינם נופלים מבית המקדש הראשון והשני.

²³ מה הקשר בין שני חלקי הדרשה? בין "לא העבדתיך", "ולא הוגעתיך" ובין הדואליות של פסל מיכה מול משכן שילה? אולי אין קשר ונותרנו עם הדרשה השנייה שכבר ראינו בגמרא סנהדרין לעיל, בתוספת שהתאבכות שני העשנים והתערבותם זה בזה, מותריה כביכול את הקב"ה לתהות: איזה משני העשנים נקבל, אם נקבל בכלל מי מהם? האם העשן של פסל מיכה הוא שמייצג את הכוונה האמיתית של בני ישראל ועשן שילה הוא רק "לצאת ידי חובה" - עוד פולחן אחד מיני רבים שעשו ישראל בבחינת: למה לא? שיהיה גם. ואם כך, הכל פסול. ראה אגדת בראשית להלן שמביא את הפסוק: "עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל גחלים בערו ממנו". כך גם הדרשות על הפסוק בישיעיהו כח כ: "כי קצר המָצַע מהשֶׁתֵּרַע וְהַמְסַכָּה צָרָה פְּהֵתֶפֶס", "קצר המצע זה מלהשתרר עליו שני רַעִים כאחד" (סנהדרין קג ע"ב), "לקבל אשה ובעלה וריעה" (איכה רבה פתיחתא כב). אי אפשר לקבל את צירוף שני העשנים האלה.

ספר הכוזרי מאמר ד סימן יד

אמר הכוזרי: צריך שנבדיל בין סיעת ירבעם ובין סיעת אחאב הבדלה גדולה. כי עובדי הבעל הם עובדי עבודה זרה לגמרי, וכן אמר אליהו: "אם ה' הוא האלהים לכו אחרינו ואם הבעל לכו אחרינו" (מלכים א יח כא) ... וגם אליהו לא דבר בעבודת העגלים כאשר אמר: "קנא קנאתי לה' אלהי צבאות". כי סיעת ירבעם לה' אלהי ישראל היו כל מעשיהם ... ונביאי אחאב - נביאי הבעל. ... וסיעת ירבעם ובעלי הבמות ופסל מיכה לא היו מכוונים כולם רק לאלוהי ישראל, אך עם עבירה שחייבין עושיה מיתה.²⁴

וַיְקִימוּ לָהֶם בְּנֵי דָן אֶת הַפֶּסֶל וַיְהוֹנְתָּן בֶּן גֵּרְשָׁם בֶּן מְנַשֶּׁה הוּא וּבְנָיו הָיוּ לְשֵׁבֶט הַדָּנִי עַד יוֹם גְּלוֹת הָאָרֶץ: וַיִּשְׁמְרוּ לָהֶם אֶת פֶּסֶל מִיכָה אֲשֶׁר עָשָׂה כָּל יְמֵי הַיּוֹת בֵּית הָאֱלֹהִים בְּשִׁלָּה: (שופטים יח ל-לא).²⁵

אגדת בראשית (בובר) פרק נ

"ויהי איש אחד מן הרמתים" (שמואל א א א). זהו שאומר הכתוב: "אשר עוד בקשה נפשי ולא מצאתי אדם אחד מאלף מצאתי" (קהלת ז כח). מהו כך? אלא כשהקב"ה רואה לדור שירשע, הוא חוזר ומבקש אפילו צדיק אחד שיתלה בשבילו ... כיון שחטאו בימי מיכה היו מקטרין לצלמו של מיכה, והיה העשן של שילה עולה מן זבחים של הקב"ה, ועשן צלמו של מיכה עולה מהר אפרים מבית מיכה, ומתערבין כאחת, שנאמר: "עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל גחלים בערו ממנו" (תהלים יח ט). כביכול חוזר (הקב"ה) ומבקש אפילו צדיק אחד, כדי שלא יהפוך את העולם, שנאמר: "אשר עוד בקשה נפשי ולא מצאתי". ואחר כך מצא לאלקנה אדם אחד: "ויהי איש אחד".²⁶

או שמה נאמר שעשן שילה הוא העיקר ועשן פסל מיכה מתקבל מדלית ברירה, ואם אי אפשר להפריד בין שני העשנים – נקבל את המשולב. ראה דברינו על **השיתוף** בפרשת כי תשא. ראינו אמנם בפסיקתא רבתי פיסקא כא לעיל שמיכה ביטל אנכי ה' אלהיך, אך אין זה פשוטם של פסוקים. אדרבא, נראה שפסל מיכה אינו חילול הדיבר הראשון של עשרת הדברות: "אנכי ה' אלהיך", אלא של השני: "לא תעשה לך פסל וכל תמונה". ראה הפסוקים בראש פרק יז בשופטים ובהמשך שם, שפסל מיכה נעשה לשם ה' – י"ד-ה"א-ו"ה"א. פסל מיכה נעשה מכסף שהוקדש לה'! האם נוכל לקבל את פסל מיכה כאיזה סוג של במת יחיד? סוף דבר, נראה שהטון במדרש הוא שילוב של כל הנ"ל, קובלנה עם מעין השלמה בדיעבד.

²⁴ הכוונה לאלוהי ישראל הייתה מלווה בעבירה שחייבים עליה מיתה ולכן לא היה זה מעשה נכון (ראה איך הוא משווה זאת שם למי "שנושא את אוחותו לצורך או לתאוה, אבל הוא מקיים כל מצות הנשואים", או למי "שאוכל בשר החזיר אבל הוא נזהר בשחיטה ומן הדם"). ראה גם המשך דבריו שם, בהשוואה עם חטא העגל (עליו הוא דן במאמר א סימן צז): "הנה ירבעם וסיעתו יותר קרובים אלינו, והיו עובדי אליהם והם ישראל נימולים שומרי שבת ושאר המצות ... והם מודים באלוהי ישראל המוציאם ממצרים, כמו שאמרנו בעושי העגל במדבר", אלא שטענו "בהרחקת הצורות ... ובקשו הענין האלהי במקום שאיננו נמצא". הרי לנו חיזוק לטענה שפסל מיכה היה לשם ה' רק באופן הלא נכון ולא עבר על הדיבר הראשון רק על השני.

²⁵ כמה זמן התקיים פסל מיכה? בפשט הפסוקים החותמים את סיפור פסל מיכה, יש לכאורה סתירה. פסוק אחד אומר: "עד יום גלות הארץ" ואילו השני אומר: "כל ימי היות בית האלהים בשילה". (זה אגב הפסוק היחיד בכל התנ"ך בו מופיע צירוף המילים "פסל מיכה"). אפשר אמנם לחלק ולומר שהפסוק הראשון מדבר על כהונת משפחתו של הלוי, שעברו בהמשך לשמש לפני העגלים שהקים ירבעם בדרך או כל עבודה אחרת (ויש לשים פסיק אחרי "ויקמו להם בני דן את הפסל" שבפסוק); בעוד שהשני מדבר על פסל מיכה שפסק בתחילת ספר שמואל. אבל להלן נראה שאין הפרדה כזו ויש שתי שיטות מנוגדות בדבר עד אימתי התקיים פסל מיכה. כאן רק נקדים ונאמר, ניחא לשיטה שפסל מיכה התקיים עד סוף בית ראשון - הוא ועבודה זרה אחרת היו הסיבות לחורבן כפי מדרש תנחומא שפתחנו בו. אבל כל ימי משכן שילה (כ- 370 שנה, ראה דברינו **משכן שילה** בפרשת תרומה)? שיטה זו אמנם מצמצמת את ימי פסל מיכה ופוסלת את האפשרות שהוא הגורם לחורבן הבית וקץ מלכויות יהודה וישראל בתקופת בית ראשון, אבל מה פשר הדבר? מה פשר התאבכות שני העשנים זה לצד זה, ומדוע כאשר כבה זה כבה זה?

²⁶ כאן משתמע שפסל מיכה התקיים עד חורבן שילה ויש קשר בין סיום ספר שופטים בו איש הישר בעיניו יעשה ובין עלייתו של שמואל הנביא שמנהיג ושופט את ישראל באופן נמרץ וממליך מלך בישראל. סיפור חורבן משכן שילה וגלות הארון לשדה פלישתים שיחד איתם גם פסק פסל מיכה, נמשך לתוך ספר שמואל, אך הוא עדיין מענייני ספר שופטים ולא נזכר שם אלא כדי להראות את הצדיק שנמצא: הוא אלקנה אבי שמואל (השווה את דמותו החיובית עם דמותו השלילית של אלימלך במגילת רות, דברינו **בימי שופט השופטים** במגילת רות). לדעה זו שותף גם פירוש רד"ק שופטים סוף פרק יח, שאומר: "מדרך הסברה נראה כי עד יום גלות הארץ הוא יום שגלה הארון ועליו נאמר ויטוש משכן שילה וגו' ... והפסוק האחר שנאמר כאן גם כן מוכיח שאמר כל ימי היות בית האלהים בשילה. דימה כי עד יום גלות הארץ וימי היות בית האלהים בשילה זמן אחד הוא ... וזהו שאמר עד יום גלות הארץ כי רחוק הוא שיהיה הפסל עד יום גלות הארץ אפילו גלות בני גד ובני ראובן שהיה הגלות הראשון. ואיך היה דוד מלך ישראל ולא בערו וגם שלמה בנו ולא בערו? אין הדעת סובלת להאמין זה". ראה דבריו שם מדוע שמואל לא ביער את פסל מיכה. ואנו חוזרים ושואלים על שיטה זו. אמנם היא מצמצמת את ימי פסל מיכה ופוסלת את האפשרות שהוא הגורם לקץ מלכויות יהודה וישראל בתקופת בית ראשון, אבל מה פשר התאבכות שני העשנים זה לצד זה, ומדוע כאשר כבה זה כבה זה? (מה גם שאם כבר היה בין שניהם מרחק גדול מאד). מדוע כאשר חרבה שילה פסק גם פסל מיכה (שנתון כעת בצפון הארץ, בדרך)? אדרבא, הנה ההזדמנות לעבודה זרה להשתרר בבית והפונדקאית תהיה לכוהנת כלשון חז"ל! או באנלוגיה אחרת על בסיס הפסוק בישעיהו כח כ: "כִּי קָצַר הַמָּצֵעַ מֵהַשְׁתַּרְעַץ וְהַמְסַכָּה צָרָה כְּהַתְפַּנֵּס", אין יותר "שני רעים" על המצע, כולו עומד לרשות פסל מיכה (ראה יומא ט!) אפשר שיש כאן מוטיב עמוק של קנאה ותחרות. כאילו ברגע שאין עם מי להתחרות, הנושא יורד מהפרק. ראה הוויכוח של הפילוסוף עם רבן גמליאל מדוע הקב"ה מקנא בעבודה זרה (עבודה זרה נד ע"ב), דברינו על **הלוא אין בה ממש** בפרשת כי תשא. אבל אפשר שהדבר חוזר שוב למוטיב שפסל מיכה היה לשם ה' וכשפטל משכן שילה וירדה עבודת ה' הכללית, ירדה גם העבודה הפרטית. וזו סניגוריה גדולה על פסל מיכה וכל הנושא צריך עיון נוסף.

סדר עולם רבה (ליינר) פרק כד

בשנת כ"ב למנשה גלה מנשה לבבל, ופסלו של מיכה עמו, שנאמר: "ויקומו להם בני דן את הפסל וגו' עד יום גלות הארץ" (שופטים יח ל).²⁷

סדר עולם רבה פרק יב

"ויהי אחרי הדברים האלה וימת יהושע בן נון וגו' " (יהושע כד). בו בפרק מת אלעזר ... ואחריו עתניאל בן קנז ארבעים שנה ... בימי כושן רשעתים, היה פסלו של מיכה, שנאמר: "ויקומו להם בני דן את הפסל וגו' " (שופטים יח ל). ובימיו היתה פילגש בגבעה ... ואחריו אהוד בן גרא שמונים שנה.²⁸

רד"ק שופטים פרק יז פסוק א

... וזה רחוק שבימי יהושע היה זה הפסל, שהרי כתוב: "ויעבדו את ה' כל ימי יהושע".²⁹ ועוד שאמר: "אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה", ולא היה זה בימי יהושע, כי אפילו על המזבח שבנו בני גד ושבט ראובן אמרו עלות עליהם לצבא כל שכן פסל מיכה.³⁰

עד כאן לכאורה "סיפור פשוט" עוד אחת מעבודה זרה שעשו ישראל בתקופת השופטים בפרט, בית ראשון בכלל. סיפור התחום בזמן ובמקום. באים חז"ל ויוצרים סיפור הרבה יותר רחב ועמוק שיש להבין את פשרו.

מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה יד

ואומר: "מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גוי ואלהיו" (שמואל ב ז כג).³¹ ר' אליעזר אומר: עבודה זרה עברה עם ישראל בים, שנאמר: "ועבר בים צרה והכה בים גלים" (זכריה י יא), ואי זה זה? זה צלמו של מיכה. ר' עקיבא

²⁷ זו השיטה שרואה בפסוק: "עד יום גלות הארץ" עיקר. לא מדובר כאן בגלות שניים וחצי השבטים (כולל חצי שבט מנשה) שקדמה לכל גלויות בית ראשון (ראה דברינו [שבטי עבר הירדן המזרחי 2](#) בפרשת מטות) וגם לא בגלות מלכות ישראל בימי יהושע בן אלה ושלמנאסר (מלכים ב פרק יח), אלא בגלות של מנשה מלך יהודה (!) בידי מלך בבל, גלות ממנה שב מנשה כאשר שב בתשובה, כמסופר בדברי הימים ב פרק לג. כך מובא גם בילקוט שמעוני מלכים ב רמז רמו: "בשנת כ"ב שנה למנשה גלה הוא ופסלו של מיכה עמו ויהונתן בן גרשום בן מנשה הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני עד יום גלות הארץ, נמצא עשה מנשה תשובה ל"ג שנה". שיטה זו מאריכה מאד את תקופת פסל מיכה עד סוף בית ראשון (לתוך מלכות יהודה) ואת רושמו, שהרי לא חסרה עבודה זרה אחרת באותה תקופה. אך ראה מלכים ב י כט המאזכר את עגלי הזהב שעשה ירבעם, כעבודה הזרה היחידה שיהוא לא השמיד: "רַק חֲטָאִי יִרְבְּעָם בֶּן נְבַט אֲשֶׁר הִחְטִיא אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא סָר? הוּא מֵאַחֲרֵיהֶם עֲגָלֵי הַזֶּהָב אֲשֶׁר בֵּית אֵל וְאֲשֶׁר בְּדָן". ומה עם פסל מיכה? אין לו שום אזכור בתנ"ך מעבר לפרקים יז-יח בספר שופטים. עכ"פ, לשיטה זו של סדר עולם רבה מצטרף רש"י שאמנם לא מזכיר את האירוע המיוחד של מנשה, אבל אומר בפשטות: "עד יום גלות הארץ - בימי סנחריב בגלות ראשונה".

²⁸ ומתי אירע סיפור פסל מיכה? אימתי התחיל כל העניין? סדר עולם רבה ממקם את סיפור פסל מיכה, ופילגש בגבעה בעקבותיו, בתחילת ספר שופטים, בהסתמך על הפסוק: "ויקומו להם בני דן את הפסל וכו' " (ראה הפסוק המלא לעיל), אולי בשל אזכור "יהונתן בן גרשום בן מנשה" שם והקרבה המשפחתית למשה שנראה בהמשך. כך גם רש"י בתחילת פרק יז: "ויהי איש מהר אפרים - אף על פי שנכתב שתי פרשיות הללו בסוף הספר, של מיכה ושל פילגש בגבעה, בתחילת השופטים היה בימי עתניאל בן קנז שנאמר: וישמו להם את פסל מיכה וגו' כל ימי היות בית אלהים בשילה. למדנו שכל ימי שילה היה דמות של מיכה, ובפילגש בגבעה נאמר על יבוס שברושלים לא נסור אל עיר עובדי כוכבים למדנו שעדיין לא כבשו את ירושלים". כך גם בפירושו של רש"י בהושע י ט: "מימי הגבעה חטאת ישראל" - היא הגבעה של פילגש. הפסוק בו דנו לעיל על סופו של פסל מיכה משמש את רש"י להוכחה על תחילתו: "כל ימי היות בית אלהים בשילה", היינו מתחילת ייסוד משכן שילה ועד סופו. ומשכן שילה ייסד בימי יהושע! לשיטה זו גם מצטרף פרשן מודרני, יהודה אליצור, בהקדמתו לפרקים אלה בפירוש דעת מקרא לספר שופטים, אשר מסכם בפשטות: "המאורעות המתוארים בפרקים אלה אירעו, לדעת רוב המפרשים והחוקרים, בראשית תקופת השופטים".

²⁹ ראה הפסוקים החותמים את ספר יהושע (כד לא): "ויעבדו ישראל את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע ואשר ידעו את כל מעשה ה' אשר עשה לישראל", וכן הפסוקים החותמים את שופטים פרק ב: "ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע אשר ראו את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה לישראל: ... וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותיו ויקם דור אחר אחריהם אשר לא ידעו את ה' וגם את המעשה אשר עשה לישראל". (ממש כמו בתחילת ספר שמואל: "ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף").

³⁰ רד"ק מביא שם את סדר עולם רבה הנ"ל ועובר על נימוקיו אחד לאחד וסותר אותם. ראה גם דבריו בתחילת פרק יח: "בימים ההם אין מלך בישראל - גם זה הפסוק מוכיח כי לא היה זה בימי עתניאל בן קנז, כי שופט היה לישראל וכל ימי השופט לא היו עושים איש הישר בעיניו ... ואלו העניינים היו בין שמשון לעלי שהיה שופט ישראל והיה הזמן ביניהם כמו שהיה שלא היה להם שופט בישראל ... ובימים ההם שלא היה להם מלך ושופט היו עושים כל איש ואיש הישר בעיניו ועשה מיכה פסלו ובני דן הקימו להם אותו הפסל ובני בנימן הרעו בדבר פילגש". (ראה איך שמשון מבקש את דלילה מאביו: "קח לי פי היא ישרה בעיני", שופטים יד ג). בימי יפתח, אהוד, דבורה ושאר השופטים החזקים לא יכולים היו להתרחש מעשה פסל מיכה ופילגש בגבעה כמו שאמר לעיל (הערה 26) על ימי דוד ושלמה. השאלה הנשאלת היא, עד כמה חשוב וויכוח זה על מיקום האירוע בתחילת הספר או בסופו? בחיבור השיטות עד מתי התקיים פסל מיכה עם השיטות מתי נעשה, קבלנו שתי אסכולות ברורות. אסכולת רד"ק וסיעתו שמצמצמים את זמנו של פסל מיכה לתקופת השופטים, אפילו לא לכולה. מחד גיסא מרחיקים אותו מיהושע והדור שאחריו, מאידך גיסא גם משמואל ואילך. לעומתם, עומדת אסכולת סדר עולם רבה ורש"י שמרחיבה מאד את תקופת פסל מיכה, מסוף ימי יהושע, מהקמת משכן שילה ועד סוף בית ראשון - כ-800 שנה! נראה שאין זה הבדל כמותי, אלא מהותי.

³¹ מתוך תפילת דוד לאחר שהתבשר מפי נתן הנביא שלא הוא יבנה את הבית כי אם שלמה. בנוסח המקרא שבידינו כתוב: "אשר פָּדִיתָ לְךָ מִמִּצְרַיִם גֹּיִם וְאֱלֹהֵיו", בלשון רבים ואילו במכילתא הנדפסת (מהדורת האראוויץ-רבין) כתוב: "גוי ואלוהיו" בלשון יחיד.

אומר: אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו. כביכול אמרו ישראל לפני הקב"ה: עצמך פדית. וכן את מוצא בכל מקום שגלו ישראל כביכול גלתה שכינה עמהם, גלו למצרים שכינה עמהם וכו'.³²

שמות רבה מא א, פרשת כי תשא

"לך ה' הצדקה ולנו בושות הפנים" (דניאל ט), רבי יהודה אומר לנו בושות הפנים, ושלך הצדקה, ישראל עוברים בים וכספו של פסל מיכה עובר בים, שנאמר (זכריה י) ועבר בים צרה והיה הים נקרע לפניו הוי לך ה' הצדקה ולנו בושות הפנים.³³

מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויהי פרשה ג

ר' אחא אומר: "מה תצעק אליי? - בשבילך אני עושה. אמר הקב"ה: אילולי צעקתך כבר אבדתי אותם מן העולם. על עבודה זרה שביניהם, שנאמר: "ועבר בים צרה" (זכריה י יא) ואין צרה אלא עבודה זרה, שנאמר: "והמסכה צרה כהתכנס" (ישעיה כח כ), ואומר: "ואשה אל אחותה לא תקח לצרור" (ויקרא יח יח). ועל צעקתך אני משיב את חמתך, שנאמר: "ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית" (תהלים קו כג). לכך נאמר: "מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו", מפני צעקתך נוסעים.³⁴

שכל טוב (בובר) שמות פרשת בשלח פרק יז

"וילחם עם ישראל". ר' אלעזר המודעי אומר: היה עמלק נכנס סמוך לכנפי הענן וגונב נפשות מבני דן, שהיו נוסעין באחרונה, והיה בהם זהוהי הלב, שהיו זונים אחר פסלו של מיכה שהוציאו עמהם ממצרים, ולפיכך היה הענן פולטם. והיה עמלק גונבם ומחתך את מילתם וזורקן כלפי מעלה, ואמר: "ראה מה שאני עושה בבני בריתך", שנאמר: "ויוזבב בך כל הנחשלים" (דברים כה יח).³⁵

אפשר שזה עניין של נוסח והגהה ואפשר שיש כאן כוונת מכוון וזה מקור ההבדל בין דרשת ר' אליעזר ("גויים") ובין דרשת רבי עקיבא ("גוי").

³² רבי אליעזר דורש לחובה שצ'לם מיכה עבר בים סוף (ואלהים הוא לשון חול) ואילו ר' עקיבא דורש לזכות, גם במחיר הדרשה "אשר פדית" שהקב"ה כביכול נפדה במצרים, שהוא דבר נועז ש"אי אפשר לאמר" (ואלהים הוא לשון קודש). מדרשים רבים הולכים בשיטת רבי עקיבא ומפתחים את המוטיב: "כל מקום שגלו ישראל - שכינה עמהם". ראה מקבילה למדרש זה בירושלמי סוכה פרק ד הלכה ג: "תני בשם ר' ליעזר: ע"א עברה עם ישראל בים, מה טעמא (שמואל ב ז כג) מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו. אמר לו ר' עקיבא: חס וחלילה, אם אומר את כן נמצאת עושה את הקודש חול. מה ת"ל אשר פדית לך ממצרים? כביכול כאילו עצמך פדית". כך גם בספרי במדבר פרשת בהעלותך פסקא פד. אבל נראה שמדרשים מאוחרים ורבים אחרים אמצו את שיטת ר' אליעזר, וייסדו את צ'לם מיכה שעבר בים סוף גם על הפסוק בתהלים קו ז: "וימרו על ים סוף". כך הוא במדרש תנאים לדברים פרק א: "מול סוף מלמד שהוכיחן על מה שעשו שהמרו על הים ... ר' יהודה אומר: המרו על הים והמרו בתוך הים שנאמר (תהלים קו ז) וימרו על ים בים סוף. ומהו זה? זה צ'למו של מיכה שעבר עמהם בתוך הים שנאמר (זכריה י יא) ועבר בים צרה והכה בים גלים". כך גם באבות דרבי נתן נוסח א פרק לד באחד מעשרה ניסיונות שניסו אבותינו להקב"ה במדבר, כך גם במדרש במדבר רבה טז כו פרשת שלח לך במשל על האדם שנושא את בנו והבן מחזיק אבן בידו ועוד.

³³ כאן, נכנס מוטיב הבושה! ובשמות רבה כד א מוטיב חוסר הכרת הטובה ואף גרוע מזה: הקשת דברים כלפי מעלה: "הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם (דברים לב) ... אחר כל הנסים שעשה לכם: שקרע לכם את הים ... ושקע את המצריים בים ... העלה אתכם מן הים ונתן לכם כסף וזהבם ... וזן אתכם מ' שנה ולא הניח אתכם אפילו שעה אחת ... שכחתם כל הנסים האלו שעשה עמכם הקב"ה והיה צ'למו של מיכה עובר עמכם בים ... אמר ר' יהודה ב"ר אלעאי: לא דיים שעבר עמהם צ'למו של מיכה אלא שהיו מקישינ כלפי מעלה דברים, שנאמר (שמואל ב ז) אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו, וכן הוא אומר (תהלים קו) וימרו על ים בים סוף". דרשת רבי עקיבא על הפסוק: "אשר פדית גוים ואלהיו", הופכת כאן מזכות לחובה. עוד ראה מדרש תנחומא פרשת כי תשא סימן יד שחזר על מוטיב הבושה ומחבר את פסל מיכה של ים סוף עם סיפור בני דן: "רבי יוסי אומר: יש בושה גדולה מזו? ישראל עוברין בים סוף ופסל מיכה עובר עמהם ... א"ר יודן: כתיב (שופטים א) ויעלו בית יוסף גם הם בית אל וה' עמם, הולכין לעבוד עבודה זרה ואת אומר וה' עמם ... הוי: לך ה' הצדקה ולנו בושות הפנים. כיצא בו (שופטים יח) והמה לקחו את אשר עשה מיכה ואת הכהן אשר היה לו ויבאו על ליש על עם שוקט ובוטח, והמה לקחו את אשר עשה מיכה צ'למא ואת הכהן כומרא ויבואו על ליש זו פמיאס על עם שוקט ובוטח. עובדין עבודה זרה והיא מצ'לחא בידהון". ועוד מדרשים בכיוון זה. ואנחנו שואלים שאלה פשוטה: מהיכן לקח המדרש את הרעיון שפסל מיכה עבר בים סוף? האם זו סיגוריה או קטגוריה על עם ישראל?

³⁴ עוד מדרש (אחרון) על עבודה זרה שעברה עם בני ישראל בים סוף. זאת, מכמה סיבות. ראשית, חזרנו למדרש תנאים מכילתא שאפשר להעמידה מול המכילתא לעיל במחלוקת ר' אליעזר ור' עקיבא. שנית, שים לב שבמדרש זה לא נזכר פסל מיכה אלא עבודה זרה באופן כללי. בני ישראל היו שקועים בעבודה זרה במצרים. ראה הסיגוריות של משה בחטא העגל: "אמר משה: ריבון העולם, מהיכן הוצאת אותם? לא מארץ מצרים, ממקום עובדי טלאים?" (בדברינו [סיגוריות על חטא העגל](#) בפרשת כי תשא). שלישית, כאן אין שום ניסיונות לרכך או לשתף כפי שהבאנו לעיל בפסיקתא רבתי כט עם שני העשנים ובכוזרי לעיל. "פי קצר המ'צ'ע מהשתרע והמ'סכה צ'רה כהתפ'נס" - אין מקום לשתף נשים במיטה. או האשה (הכוהנת) או צרתה (הפונדקאית). אפילו הפסוק בדיני עריות מגויס: "וְאִשָּׁה אֶל אֶחָתָה לֹא תִקַּח לְצִרָר לְגִלּוֹת עֲרֹוֹתָהּ עִלְיָהּ בְּחַיָּיהָ". ורביעית, משה הוא שעומד בפרץ. ראה בדברינו [הרם את מטך ונטה את ידך](#) בפרשת בשלח, שם הבאנו מדרשים שהקב"ה נוזף במשה שמאריך בתפילה ובצ'עקה במקום לפעול. ואילו כאן, "לולי משה בחירו עמד בפרץ" וצ'עק וצ'עק. אזכור משה כאן, חשוב מאד להמשך דברינו.

³⁵ ראה גם בעל הטורים במדבר י כה שמונה את כל ארבע "מאסף" שבמקרא ובהם פילגש בגבעה שלא היה מי שיאסוף אותם הביתה ואומר: "שבט דן על שהיה עמהם פסל מיכה על כן אין איש מאסף, שהענן היה פולט אותם ועמלק הורג בהם". במכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דעמלק פרשה א מוזכר רק: "שהיה עמלק נכנס תחת כנפי ענן וגונב נפשות מישראל והורגן". בא מדרש תנחומא פרשת כי תשא סימן י ומוסיף: "כל מי שהיה הענן פולטו היה נישול. ורבנן אמרי שבט דן שפלטו הענן היו כולם עובדי

דרשות ר"י אבן שועיב פרשת כי תשא – פסל מיכה ועגל הזהב במדבר

ואמרו זכרונם לברכה כי צלמו של מיכה עבר עמהם בים דכתיב: "ועבר בים צרה", זה פסל מיכה. וזהו: "אתה ידעת את העם כי ברע הוא", כלומר שטופים בעבודה זרה. ובהיות משה אצלם היה מכריחם,³⁶ וכשחשבו שמת חזרו לסורן. ואהרן בחר להם אחד מן המזלות. וזהו: "כי שחת עמך", ענין עבודה זרה.³⁷

מדרש תנחומא (בובר) פרשת שלח - הוספה

"עד מתי לעדה הרעה הזאת אשר המה מלינים עלי" (במדבר יד כז). ילמדנו רבינו: תינוק שיש בידו אבן בשבת, מהו ליטול בשבת? כך שנו רבותינו: נוטל אדם את בנו והאבן בידו, כלכלה ואבן בתוכה. מדור המדבר אתה למד, שהקב"ה נושאם במדבר כביכול: "ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך כאשר ישא איש את בנו" (דברים א לא). והיתה עבודה זרה בידם, שנאמר אף כי עשו להם עגל מסכה וגוי (נחמיה ט יח), וכן את מוצא כשעברו בים, צלמו של מיכה עבר עמהם... וכל כך, לא הניחם הקב"ה. אמר למשה: הרבה טובות עשיתי עמהם והרבה הן מכעיסים אותי...³⁸ אף כאן אמרתי לך לשלחם לתור את הארץ, והכעיסו אותי, והוציאו עליה שם רע, איני יכול לסבול. עד מתי אהיה סובל להם? ... "עד מתי לעדה הרעה הזאת".³⁹

מסכת פסחים דף קיז עמוד א

אמר רב יהודה אמר שמואל: שיר שבתורה - משה וישראל אמרוהו בשעה שעלו מן הים. והלל זה מי אמרו: נביאים שביניהן תקנו להן לישראל, שיהו אומרים אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבוא עליהן, ולכשנגאלין אומרים אותו על גאולתן...⁴⁰ הלל זה מי אמרו? רבי יוסי אומר: אלעזר בני אומר: משה וישראל אמרוהו בשעה שעלו מן הים, וחלוקין עליו חביריו לומר שדוד אמרו, ונראין דבריו מדבריהן. אפשר ישראל שחטו את פסחיהן ונטלו לולביהן ולא אמרו שירה?⁴¹ דבר אחר: פסלו של מיכה עומד בבכי, וישראל אומרים את ההלל?⁴²

עבודת גילולים". ומדרש שכל טוב שמן הסתם הכיר את כל המקורות האלה מוסיף את פסל מיכה. הרי לנו תחנה שנייה של פסל מיכה ביציאת מצרים. האם יש תחנות נוספות? אולי אפילו קודמות?³⁶ עוצר אותם מלחטוא בעבודה זרה.

אם פסל מיכה עלה עם בני ישראל ממצרים, מתבקש גם שהוא היה בין הגורמים לעשיית העגל. בדומה למה שראינו אצל עגל הזהב של ירבעם לעיל. בדרשה זו מתייחס אבן שועיב (ר' יהושע אבן שועיב, ספרד מאות 13-14, תלמיד הרשב"א, חברו של הריטב"א ורבו של ר' מנחם בן זרח, מתוך פרויקט השו"ת), בקטע שלא הבאנו, לדברי הכוזרי במאמר ד יד שהבאנו לעיל וכן בסניגוריה שלו על חטא העגל במאמר א סימנים צב-צז. כך גם המפרשים על הגמרא בסנהדרין קג ע"ב שהבאנו לעיל, החל מרש"י (שעוד נראה להלן) וכלה בפירוש פנים יפות (רבי פינחס ב"ר צבי הירש הלוי הורוויץ (איש הורוויץ), פולין מאה 18) בשמות לב כב: "פסל מיכה עבר עמהם בים וזרקו הערב רב אותו באש לכך יצא העגל". ועוד נחזור לקשר בין פסל מיכה ועגל הזהב ביתר שאת.

כאן מונה המדרש את כל הטובות שהקב"ה עשה עם בני ישראל במדבר והם גמלו לו רעה, עד שהוא מגיע אל חטא המרגלים.³⁸ מדרש זה הוא על חטא המרגלים ומה שנוגע לעניינינו הוא שפסל מיכה מלווה את עם ישראל לאורך כל שנותיו במדבר. משה שמבער את העגל, אינו מבער את פסל מיכה!! הקב"ה מוכן לסבול את כל שיגיונות בני ישראל במדבר ובכללם את פסל מיכה. אין זה מונע לשלוח את המרגלים ולהתקדם לארץ. חטא המרגלים הוא נקודת השבירה! המאיסה בארץ! ופסל מיכה ממשיך איתם כל אותם שנים ארוכות במדבר ונכנס לארץ שם מוקם לו משכן משלו ממנו מתאבך העשן המשתלב עם עשן משכן שילה. ומן הסתם גם עבר פסל מיכה בנס הירדן כמו שעבר בים סוף! לא יהושע ולא השופטים ולא שמואל, לא דוד ושלמה (אם נמשך פסל מיכה אחרי חורבן שילה) מבערים אותו. וגם לא משה שטווח את העגל עד דק ומשקה אותו את בני ישראל! האם לא הגזים כאן המדרש כנגד פשט המקרא? מנין לקח המדרש את כל זאת?

ובהמשך הגמרא שם מובאת ברייתא המרחיבה בנושא ומפרטת מי אמר את ההלל, בפרט הדיאלוג: "הם אמרו לא לנו ה' לא לנו, משיבה רוח הקודש ואמרה להן למעני למעני אעשה". רבי אליעזר אומר: משה וישראל אמרוהו בשעה שעמדו על הים... רבי יהודה אומר: יהושע וישראל אמרוהו בשעה שעמדו עליהן מלכי כנען... רבי אלעזר המודעי אומר: דבורה וברק אמרוהו בשעה שעמד עליהם סיסרא". וכן הלאה: "חזקיה וסייעתו אמרוהו... חנניה מישאל ועזריה אמרוהו מרדכי ואסתר אמרוהו". ומסכמת הגמרא שוב: "וחכמים אומרים: נביאים שביניהן תיקנו להם לישראל שיהו אומרים אותו על כל פרק ופרק, ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהם לישראל, ולכשנגאלין אומרים אותו על גאולתן", שזה אגב המקור לאמירת ההלל ביום העצמאות.

רש"י שם: "מיציאת מצרים ועד דוד לא אמרו עליו את ההלל?" בכל החגים מיציאת מצרים ועד ימי דוד לא אמרו הלל? לא ייתכן!⁴¹ הוכחה אחרת שהלל נתקן עוד ביציאת מצרים ובימי משה ולא בימי דוד הוא פסל מיכה שהיה (עדיין) קיים בימי דוד ולא סביר שדוד מתקן אמירת הלל כאשר פסל מיכה שהוא "בכ"י עומד לפניו. ראה פירוש רש"י במקום: "פסלו של מיכה עומד - בימי דוד, בבכי, באותו מקום, וישראל אומרים הלל שכתוב בו כמוהם יהיו עושיהם וגו', אלא ודאי על הים נאמר תחילה ושוב לא פסק". ופירוש רשב"ם שם: "ולי נראה בבכי כינוי הוא לגנאי כלומר עומד בשמחה". ראה גם פירוש שטיינזלץ שמסביר שבכי כאן הוא בלשון סגינור, היינו שירות ותשבחות ולא סביר שאמרו שירות ותשבחות לפני פסל מיכה. כך או כך, גמרא זו מחזירה אותנו לשיטות השונות שראינו לעיל אימתי נוצר פסל מיכה ועד מתי עמד. לפי הגמרא כאן פסל מיכה וודאי לא היה בימי יציאת מצרים, הוא נוצר בתחילת תקופת השופטים או בסופה (ראה לעיל הוויכוח בין סדר עולם רבה והרד"ק לגבי מקום פרשת פסל מיכה ופילגש בגבעה בספר שופטים) ונמשך כשיטות שעמד עד סוף בית ראשון (כסדר עולם רבה ולא כרד"ק לעיל שטוען שלא ייתכן שדוד לא ביער אותו). מה שחשוב לנו כאן הוא שגמרא זו חולקת על כל המדרשים שפסל מיכה עבר בים סוף ואפשר שמחזירה אותנו לשיטת רבי עקיבא במכילתא בא - מסכתא דפסחא פרשה יד לעיל. בה בעת, הגמרא מסכימה שעדיין עמד הפסל בימי דוד וגם אם דוד לא תיקן את ההלל, גם לא ביטל אותו בשל פסל מיכה ולך תדע למי כל אחד מכוון באמירת ההלל. ראה שיטת הגאונים בתשובות הגאונים

מדרש אגדה (בובר) במדבר פרשת במדבר פרק א סימן טו

ולמה אשר אצל דן? לפי שבשבת דן היה פסל מיכה. ולא היה הפסל עמו ממש, אלא שעלה במחשבתו לעשותו משעה שיצאו ישראל ממצרים, ומחשבת עבודה זרה כמעשה, שנאמר: "למען תפוש את בית ישראל בלבם" (יחזקאל יד ה).⁴³ דאי אמרת עבודה זרה ממש, אפשר שכינה עמהם והפסל יהיה ביניהם? ועבודה זרה חֲשׂוּכָה, שנאמר: "והיה במחשך מעשיהם" (ישעיהו כט טו). ואשר היה בעל שמן, שנאמר: "וטובל בשמן רגליו" (דברים לג כד), ושמן משלו היו לוקחים למאור, לפיכך שמנו אצלו להאיר את חשכו.⁴⁴

עד כאן אולי כבר לא "סיפור פשוט" מספר שופטים, אבל גם לא בהכרח סיפור 'יוצא דופן'. רק סיפור מורחב של עבודה זרה שמלווה את עם ישראל לתולדותיו, מיציאת מצרים, אולי משעבוד מצרים, עבודה זרה שמקטרגת על עם ישראל ואולי על רעיון שעבוד מצרים (ראה דבריניו [האם נגזר על אבותינו לרדת למצרים](#) בפרשת וארא), אבל בה בעת מסנגרת על תקופת השופטים ובית ראשון. ולא כולם מסכימים להרחבה זו. רבי עקיבא עומד מול רבי אליעזר. ועדיין, לא תם הסיפור והמדרש מכין לנו 'הפתעה קטנה' אשר מתמיהה עוד יותר את סיפור פסל מיכה.

דברים רבה (ליברמן) פרשת ואתחנן

א"ל הקב"ה: אני מעבירה לפניך כשפחה שהיא עוברת לפני אדוניה. והראה לו הקב"ה את כל הארץ, שנאמר: "ויראהו ה' את כל הארץ" (דברים לד א). ונתן הקב"ה כח בעינו של משה וראה כל גבולות ארץ ישראל.⁴⁵ הר בית המקדש תחילה ... וראה בניינו הראשון ובניינו האחרון ... והראה לו שתיים עשרה ארצות ...⁴⁶ הראה לו יפתח מקריב בתו לעולה, הראה לו קוברין עצמות שאול, הראה לו אליהו עוצר גשמים, הראה לו למיכה מעמיד הצלם ... הראה לו לשלמה שהוא בונה בית המקדש ומנשה מעמיד צלם בהיכל ואחז חותם את התורה ויהויקים מושך לו ערלה וצדקיהו יורד לבבל.⁴⁷

בראשית רבתי פרשת ויחי

ויש אומרים: טס של זהב נטל וכתב שם המפורש וחקק בו צורת שור, על שם יוסף שנקרא שור: "בכור שורו הדר לו" (דברים לג יז).⁴⁸ וצעק ואמר: עלה שור עלה שור. מיד צף ארונו של יוסף ונטלו משה. אמרו: מיכה היה

- הרכבי סימן קצא: "איפשר משה וישראל שחטו את פסחיהם ונטלו לולביהן ולא אמרו לפניו שירה? אלא משה וישראל אמרוהו על הים. וכל שנותיו של משה היו אומרים אותו. וכל שנותיו של יהושע והזקנים שהאריכו ימים אחרי יהושע היו ישראל גומרים את הלל. וכיון שניסתלקו יהושע והזקנים שהאריכו ימים אחריו העמידו ישראל פסל מיכה והיו ישראל משחקין ומרקדין לפניו ושכחו את הלל, עד שבא דוד והחזירו". דוד מחזיר את ההלל כאשר פסל מיכה קיים ועכ"פ לא מבער אותו. האם חזרנו לשיטה הפשוטת של שני העשנים המתאבכים זה לצד זה, לשיטת הכוזרי, לאפשרות שפסל מיכה היה במת יחיד אבל לשם ה'?

⁴³ ראה הסיפור בגמרא חולין קמב ע"א על האבא ששלח את בנו למצוות שילוח הקן ומת הבן והשאלה הקשה שנשאלת: "היכן אריכות ימיו של זה? והיכן טובתו של זה?". אחת ההצעות שם היא שאולי הבן הרהר בעבודה זרה.

⁴⁴ וגם נפתלי שמלא ברכה הושם ליד דן: "כדי שיתברך בשבילו". מדרש זה גם הוא מסנגר על בני ישראל ועל שבט דן שלא יצאו ממצרים עם פסל מיכה, אבל מחשבת עבודה זרה הייתה שם כל הזמן והסכנה, החושך, מלווה אותם כל העת, ואילו המאור של שבט אשר והברכה של שבט נפתלי, כבר חטא שבט דן. ובנחלת הארץ, עבר שבט דן צפונה ליד אשר ונפתלי ולא מנעו אותם אשר ונפתלי מלהקים עבודה זרה בידן.

⁴⁵ ראה מקבילה בספרי במדבר פרשת פינחס פיסקא קלו: "מגיד הכתוב שהראהו המקום למשה את כל חדרי ארץ ישראל כשולחן ערוך, שנאמר: ויראהו ה' את כל הארץ. ר' אליעזר אומר: נתן כח בעינו של משה וראה מסוף העולם ועד סופו". ועוד שם: "את הארץ אשר תראה משה בעינו מה שלא הלך יהושע ברגליו".

⁴⁶ דלגנו על מראות רבים שראה משה ונתמקד בראיה ההיסטורית קדימה.

⁴⁷ הזכרנו כבר לעיל את משה בהקשר עם פסל מיכה: בחציית ים סוף עם פסל מיכה (מכילתא), בעמידה בפרץ במעשה העגל שקשור בפסל מיכה (אבן שועיב), במרגלים (תנחומא), באמירת ההלל (פסחים) ועוד. כאן עומד משה ערב מותו ומשלא התמלאה בקשתו להיכנס לארץ הוא זוכה לראותה גיאוגרפית והיסטורית (לעתיד) בראייה מיוחדת. בראייה זו כלול גם פסל מיכה. ראה דברי משה לבני ישראל בפרשת ואתחנן דברים ד כה: "כי תוליד בנים ובני בנים ונשנתם בארץ והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל ועשיתם הרע בעיני ה' אלהיך להקניסו". ראה גם דברים לא כט: "כי ידעתי אחרתי מותי כי השחת תשחתון וכו'". לראייה זו של משה, אפשר לצרף את ראייתו של אברהם "עד דן". ראה מדרש תנחומא פרשת לך לך סימן יג: "וירדוף עד דן" (בראשית יד יד) - כיון שהגיע אותו צדיק לידן תשש כוחו. ראה שעתידין בני בניו לעבוד עבודת כוכבים ומזלות בידן, שנאמר: וישם את האחד בבית אל ואת האחד נתן בידן (מלכים א יב) ... ויכס וירדפם עד חובה - חזרנו על כל המקומות ולא מצינו שום מקום ששמו חובה. ללמדך שדן נקרא חובה מראש, על העגל שעתידה לעמוד שם". פעמיים בכל המקרא נמצא הביטוי "עד דן". באברהם שרואה את עגל הזהב של ירבעם ובמשה שרואה את פסל מיכה. כפי שנמצא גם במדרש ספרי דברים פיסקא שנו: "עד דן - מלמד שהראהו שבטו של דן עובד עבודה זרה כענין שנאמר: ויקימו להם בני דן את הפסל". האם זו ראייה פאסיבית של מי שעומד מהצד ועם כל הכאב אין זה נוגע לו אישית? (בהזדמנות זו ראה דבריניו [בין ראיית אברהם לראיית משה](#) בפרשת לך לך).

⁴⁸ מדובר בהעלאת ארונו של יוסף מהנילוס, שם עפ"י האגדה שקעוהו המצרים (בארון של ברזל יש שמוסיפים). ראה בתחילת המדרש שם: "הלך משה ועמד על קברי המלכים ואמר: יוסף יוסף, הגיעה השעה שהקב"ה גואל את ישראל והשכינה וישראל מעוכבין בשבילך וענני כבוד. אם אתה מודיע את עצמך - מוטב, ואם לאו, אנו נקיים משבועתך. מיד נזדעזע ארונו של יוסף ונטלו משה וכו'". אך בהמשך מדרש זה מתברר שנטילת הארון לא הייתה כ"כ פשוטה ונדרש לשם כך מעשה יוצא דופן.

שם ונטל את הטס. וכשעשה אהרן אותו מעשה נטל מיכה אותו טס והשליכו לאש ואמר: עלה שור עלה שור, ויצא אותו עגל מן האש... מכוח שם המפורש שחקק בו...⁴⁹

מדרש תנחומא פרשת כי תשא סימן יט

ויש אומרים שמיכה היה שנתמכך בבנין מה שהציל משה מן הלבנים. נטל הלוח שכתב עליו משה: עלה שור כשהעלה ארונו של יוסף, השליכו תוך הכור בין הנומים ויצא העגל גועה כשהוא מקרטע, התחילו אומרים: "אלה אלהיך ישראל!"⁵⁰

מסכת בבא בתרא דף קט עמוד ב

וכי לוי שמו? והלא יהונתן שמו, שנאמר: "ויהונתן בן גרשם בן מנשה הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני". אמר ליה: וליטעמך, וכי בן מנשה הוא? והלא בן משה הוא, דכתיב: "בני משה גרשם ואליעזר!" אלא, מתוך שעשה מעשה מנשה - תלאו הכתוב במנשה, הכא נמי, מתוך שעשה מעשה מנשה דאתי מיהודה - תלאו הכתוב ביהודה.⁵¹

מסכת בבא בתרא דף קי עמוד א

"וויאמרו לו מי הביאך הלום ומה אתה עושה בזה ומה לך פה" (שופטים יח ג) - אמרו לו: לאו ממשה קא אתית דכתיב ביה: "אל תקרב הלום!" לאו ממשה קא אתית דכתיב ביה: "מה זה בידך?" לאו ממשה קא אתית דכתיב ביה: "ואתה פה עמוד עמדי!" תיעשה כהן לעבודה זרה? אמר להן: כך מקובלני מבית אבי אבא: לעולם ישכיר אדם עצמו לעבודה זרה ואל יצטרך לבריות. והוא סבר: לעבודה זרה ממש; ולא היא, אלא עבודה זרה - עבודה זרה לו, כדאמר ליה רב לרב כהנא: נטוש נבילתא בשוקא ושקול אגרא, ולא תימא גברא רבא אנא וזילא בי

⁴⁹ מקור העניין הוא כנראה מדרש פסיקתא דרב כהנא פסקא יא - ויהי בשלח: "ויש אומרים: נטל חרס וכתב עליו שם המפורש והשליכו ליאור, מיד צף ועלה ארונו של יוסף וכו'". אלא ששם לא נזכר מיכה. מי שכן מזכיר את מיכה והולך בדרך מדרש בראשית רבתי הוא רש"י בגמרא סנהדרין קג ע"ב (מובאת בדברינו למעלה): "זה פסלו של מיכה - כשכתב משה את השם והשליכו על נילוס להעלות ארונו של יוסף, בא מיכה ונטלו בהיחבא, והיינו דכתיב ועבר בים צרה - כשהעביר הקב"ה לישראל עבר מיכה עמהם שבידו השם - לעשות העגל". כבר הערנו בכמה מקומות שדמות העגל נלקחה מדמות השור במעשה המרכבה שראה יחזקאל (תנחומא כי תשא כא, שמות רבה מג ח, רמב"ן שמות לב א-ד, דברינו [סניגוריות על חטא העגל](#) בפרשת כי תשא), אך כאן, דמות העגל נלקחה מהסמל של יוסף שהוא "בכור שורו הדר לו". ומי טבע סמל זה ליוסף? משה בברכתו בפרשת וזאת הברכה. ולעצם הנושא, משה נזקק לשם המפורש להעלאת ארונו של יוסף וכותב אותו על טס של זהב, ומיכה מתחבא שם ומצליח להשיג את טס הזהב עם השם המפורש חקוק עליו וממנו יוצר את עגל הזהב כאשר משה נמצא בהר סיני ומבושש לרדת. מה רוצה המדרש לומר לנו כאן? שמשה מעורב בעקיפין לא רק במעשה העגל אלא גם בפסל מיכה? שמשה לא היה צריך להשתמש בשם המפורש ע"מ להוציא את ארונו של יוסף מהיאור? ראה שוב איך כל העניין מתחבר עם עגלי הזהב של ירבעם. ראה גם מסכת סוטה מז ע"א, מה עשה גיחזי אחרי שאלישע קילל אותו: "אבן שואבת תלה לו לחטאת ירבעם והעמידו בין שמים לארץ. ואיכא דאמרי: שם חקק לה אפומה, והיתה אומרת אנכי ולא יהיה לך". מאיפה בא הכח לעבודה זרה?

⁵⁰ וכך גם מפרש רש"י בשמות לב ד: "עגל מסכה - כיון שהשליכו לכור, באו מכשפי ערב רב שעלו עמהם ממצרים ועשאוהו בכשפים. ויש אומרים מיכה היה שם שיצא מתוך דמוסי בנין שנתמעך בו במצרים, והיה בידו שם, וטס שכתב בו משה עלה שור, עלה שור, להעלות ארונו של יוסף מתוך נילוס, והשליכו לתוך הכור ויצא העגל". (המקור הוא בסנהדרין קא ע"ב שכבר הבאנו לעיל בהקשר לנבט אביו של ירבעם: "תנא: הוא נבט, הוא מיכה, הוא שבע בן בכרי. נבט - שניבט ולא ראה, מיכה - שנתמכך בבנין, ומה שמו - שבע בן בכרי שמו". ראה איך פירוש גור אריה על רש"י מרחיב: "שיצא מתוך דימוסי בנין כו'. פירוש 'דימוס' שורה של בנין אבנים. 'שנתמכך' פירוש שנתמעך בבנין של פרעה, שהיו ישראל בונין, והיו נוטלין המצריים בני ישראל כשהם קטנים, ומניחים אותם בבנין במקום אבן. אמר משה רבינו עליו השלום: וכי כך עושים לבני אברהם יצחק ויעקב? אמר הקב"ה: כל אותן הבנים אם היו חיים ונתקיימו בעולם היו רשעים. ואם אין אתה מאמין, קח אחד מהם ותראה מה יהיה מעשיו. ולקח את מיכה והוא עשה את העגל ופסל מיכה. לפיכך נקרא 'מיכה' שנתמעך בדימוסי בנין של מצרים". משה חס על מיכה בשעבוד מצרים, ראה דברינו ויצא אל אחיו וירא בסבלותם בפרשת שמות, ומיכה גומל לו רעה תחת טובה. האם זה מיקל על שאלותינו בהערה הקודמת?

⁵¹ עד עכשיו היה כל מעיינינו במיכה ונראה ששכחנו את הלוי / הכהן שעמד שם לפני הפסל ושירת לפניו. הוא זה שנתן את הגושפנא הדתית לכל העניין. מרגע שלקחוהו בני שבט דן איתם בכח ועזבו את מיכה לאנחות, הוא במרכז; מיכה כבר לא מעורב ב'פסל מיכה'. הגמרא דנה אם הלוי ששירת שם, שכתוב שבא "מבית לחם יהודה ממשפחת יהודה", שמו לוי והוא בעצם משבט יהודה, או שבאמת הוא לוי ובא ממשפחה מעורבת שאביו לוי ואמו משבט יהודה. נראה שהתקבלה השיטה שהוא אכן משבט לוי ושמו יהונתן. ושם אביו גרשום, שם שמעורר עניין. שם שמופיע בכל התנ"ך פעמיים: בספר שמות פרק ב, בנו של משה וכאן (לא ספרנו את הכתובים עזרא, דברי הימים). ושם אביו הוא מנשה. אלא שבמסורה נכתבת האות נו"ן של מנשה כאות קטנה וכאילו תחובה מלמעלה בין האות מ"ם והאות ש"ן. כאילו נוספה בכח לשם משה. כאילו היה כתוב משה ומישהו בא והוסיף את האות נו"ן ושינה את השם למנשה על מנת לכסות על שם סבו האמתי ולהתלבש על דמות שלילית כמנשה מלך יהודה! כאן נראה שבאמת הגדיל המדרש והעצים עד מאד! מנין כל זאת? מסורת חוץ תנ"כית?

⁵² אלה דברי המרגלים משבט דן שעוצרים בבית מיכה ופוגשים שם את הלוי. הם אלה שסונטים בלוי על מעשיו? הפתרון נראה בקריאת הפסוק כולו: "הִמָּה עִם בֵּית מִיכָה וְהִמָּה הִפְרִיזוּ אֶת קוֹל הַנְּעִיר הַלְוִי וַיְסֹרֻוּ שָׁם וַיֹּאמְרוּ לוֹ מִי הַבְּיָאָךְ הַלֵּם וּמָה אַתָּה עוֹשֶׂה בְּזֶה וּמָה לָּךְ פֶּה". הלוי היה אדם מוכר להם משום מה, דמות ידועה. אבל לפי המשך הדרשות נראה שבאמת דרשה לעצמה לפנינו.

מילתא.⁵³ כיון שראה דוד שממון חביב עליו ביותר, מינהו על האוצרות, שנאמר: "ושבואל בן גרשם בן מנשה נגיד על האוצרות" (דברי הימים א כו כד).⁵⁴ וכי שבואל שמו? והלא יהונתן שמו! א"ר יוחנן: ששב לאל בכל לבו.⁵⁵

שכל טוב (בובר) שמות פרשת יתרו פרק יח סימן ד

"ושם האחד אליעזר". לא נאמר ושם השני, אלא ושם האחד אליעזר - זה מיוחד לצפורה, וזה גרשם מיוחד למשה.⁵⁶

שיר השירים רבה פרשה ב, וילנא סימן ג, דונסקי סימן טז⁵⁷

נכנס רבי מאיר ודרש: "ונביא אחד זקן יושב בבית אל" (מלכים א יג),⁵⁸ ואיזה זה? זה אמציה כהן בית אל. אמר לו ר' יוסי: מאיר, פתפתי ביצים יש כאן.⁵⁹ איזה זה? זה יונתן בן גרשם בן משה, הדא הוא דכתיב: "ויהונתן בן גרשם בן מנשה" (שופטים י"ח) - נון תלויה במנשה. זכה - בן משה, ואם לאו - בן מנשה.⁶⁰ חבריא בעון קומי ר' שמואל בר נחמן, אמרין ליה: כומר לעבודת כוכבים והאריך כל אותן השנים?⁶¹ אמר לון: הן, על ידי שהיתה עינו צרה בעבודת כוכבים. כיצד?⁶² היה בן אדם אחד בא להשתחוות לה, והיה (הלוי) אומר לו: בן כמה שנים אתה? היה אומר לו: בן ארבעים שנה או חמשים או שישים או שבעים או שמונים שנה. - ועבודה זרה לא נעשתה אלא לפני חמש או שנים עשרה שנה, ואת רוצה לעזוב את אלוהיך ולהשתחוות לה?⁶³ פחיתות היא (לך)!⁶⁴ והוא מתבייש והולך לו. בא בר פחין (איש ערמומי) אחד ואמר לו: כך.⁶⁵ אמר לו (ללוי): ומה אתה יושב כאן ועובד לה? אמר לו: אני לוקח שכר ומסמא את עיניו.⁶⁶ כיון ששמע בו דוד שלח והביאו ואמר לו: אתה הוא בן בנו של אותו צדיק, ואתה עובד עבודת כוכבים? אמר לו: כך אני מקובל מבית אבי אבא: מכור עצמך לעבודה זרה ולא תצטרך

⁵³ כך גם בפסחים קיג ע"א: "אמר ליה רב רב כהנא: הפוך נבילתא ולא תיפוך במילי (תעמוד בדיבורך). פשוט נבילתא בשוקא ושקיל אגרא, ולא תימא כהנא אנא, וגברא רבא אנא, וסניא בי מלתא". תרגום: פשוט נבילה בשוק ואל תאמר כהן אני, איש חשוב אני, הדבר שנוא עלי (לא מתאים לי). ראה עוד בסמוך שם, קיב ע"א: "עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות". המוטיב המרכזי הוא לא ליפול לעול על הציבור! להתפרנס בכבוד גם אם ממלאכות ירודות.

⁵⁴ בפרק בו מסדר דוד את הלוויים למחלקות ומעמדות כחלק מההכנות לבניין המקדש (שספר דברי הימים מדגיש מאד את חלקו של דוד בהכנות למרות שלא זכה לבנותו). ראה התחלת הנושא בפרק כה שם. הנה נמצא ה"גרשום" השלישי בתנ"ך (הרביעי הוא אצל עזרא בעליית בית שני) והמדרש שש עליו כמוצא שלל רב על מנת להציל את נכדו של משה. ראה שם הפסוק הקודם שמדובר במשפחת עמרם.

⁵⁵ הנה כרי כן הצלנו את נכדו של משה, נכון יותר את כבודו של משה רבנו, גם במחיר של מתיחת פערי הדורות עד למקסימום (כ-400 שנה בין משה לדוד). אבל דא עקא, עדיין פשוט למדרש שהלוי בסיפור פסל מיכה הוא נכדו של משה ומשום כך יש לבנות לו סוף טוב. אין הצעה פשוטה לומר לדרשן הקודם: מאיפה לך בכלל המסורת שהלוי בסיפור פסל מיכה הוא נכדו של משה? מניין לך מסורת זו? הכל בגלל הנ"ך הקטנה (שהפכה לנ"ך גדולה וזועקת...).

⁵⁶ נעשה אתנחתא קלה בפרשת פסל מיכה ונפנה לספר שמות לסיפור בניו של משה. נחלקו הבנים בין ההורים: זה - אליעזר - מיוחד לציפורה שמלה אותו, וזה - גרשום - מיוחד למשה. ראה המדרשים (פסיקתא דרב כהנא) שהבאנו בפרשת פרה בדברינו [משה](#), [אליעזר ופרה אדומה](#) שמשם שומע שהקב"ה אומר הלכה בשמו של ר' אליעזר ומבקש שחכם זה "האחד אליעזר" יהיה מיוצאי חלציו. אבל הפירוש למעלה סבור אחרת: אליעזר מיוחד לציפורה וגרשם מיוחד למשה. האם רומז כאן המדרש למכילתא שמשם נשבע ליתרו שבנו הראשון יוקדש לעבודה זרה ולדרשות שראינו שהלוי היה מצאצאי משה?

⁵⁷ הסיפור להלן מצוי גם בירושלמי ברכות פרק ט הלכה ב, שסביר שהוא המקור. תפסנו לשון שיר השירים רבה עיקר ונעיר מעט משינויי הנוסח שבירושלמי. ראה שם בשיר השירים רבה דרשות החכמים בכבוד אכסניה, לאחר שהתכנסו באושא, מקומו של רבי יהודה, "בשלפי השמד" (לאחר כישלון מרד בר כוכבא?). מוטיב האכסניה מחזיר אותנו לגמרא סנהדרין קג לעיל: "מפני שפיתו מצויה לעוברי דרכים".

⁵⁸ זו פרשת איש האלהים שניבא קשות לירבעם ונביא מבית אל קרא לו לאכול איתו ושמע לו בניגוד למה שצווה ונספה. ראה מלכים א יג. ראה הערה 16 לעיל על הביטוי "השראת השכינה על נביאי הבעל".

⁵⁹ כמו שקשוי ביצים בלשוננו, תערובת של בלבולי דברים. ודונסקי מבאר: ביצים שבורות. הנביא שהדיח את איש האלהים שנשלח לבשר לירבעם את כעס ה' עליו, היה נביא שקר. ראה כל הסיפור שם במלכים פרק יג.

⁶⁰ כאן כבר יש לנו נקודת זכות. אם זכה, יכול להיות כמשה.

⁶¹ זו השאלה איך האריך נכדו של משה כל כך הרבה שנים!

⁶² מכאן ואילך נתרגם את הקטעים שבארמית לעברית בעזרת ש. דונסקי.

⁶³ בנוסח הירושלמי יש כאן הבדל במה שענה הלוי למי שבא לעבוד את הפסל: "מה זו מועילה לך? לא רואה ולא שומעת לא אוכלת ולא שותה לא מטיבה ולא מריעה ולא מדברת". ואח"כ האיש בכ"ז נתן אוכל לפסל ומיכה שומר אותו לעצמו. ברור שאגדה זו מתכתבת עם סיפור הפסלים של אברהם. ראה בראשית רבה לח יג, בדברינו על [ניתוח מצבות ושבירת פסלים](#) בפרשת לך לך. ולפי המדרש שהבאנו לעיל (הערה 47) על אברהם שרואה "עד דך", אפשר שבפסל מיכה שהביא אח"כ לעגלי הזהב של ירבעם יש קשר לאברהם לא פחות מזה של משה (אם כי סמוי יותר). אברהם שבא לארץ בעקבות ניתוח הפסלים רואה את מי מבני בניו חוזר על מעשה דומה כאן. עדיין, גם בארץ ישראל צריך לשבור פסילים ולהילחם בעבודה זרה.

⁶⁴ אלה דברי הלוי לאיש שבא לעבוד את פסל מיכה.

⁶⁵ כמו שמתואר למעלה, כמו שאמר לאנשים האחרים שבאו להשתחוות לפני הפסל.

⁶⁶ של מיכה. זה העסק שלי אומר הלוי לאיש הערמומי, מזה אני חי. ראה לשון הירושלמי: "בגין חיי" ועם מיכה אני כבר מסתדר.

לבריות. אמר לו: חס ושלום, לא הוא כן! אלא, מכור עצמך לעבודה שהיא זרה ממך ולא תצטרך לבריות. כיון שראה דוד שהממון חביב עליו עמד ומינה אותו שר האוצרות. אמרו: כיון שמת דוד חזר לסורו. הדא הוא דכתיב (מלכים א' י"ג) ויאמר גם אני נביא כמוך וגוי כחש לו.⁶⁷

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דעמלק פרשה א

"וואת שני בניה וגוי נכריה", ר' יהושע אומר: ארץ נכריה היתה לו ודאי. ר' אלעזר המודעי אומר: בארץ נכריה [נכר יה].⁶⁸ אמר משה, הואיל וכל העולם עובדי עבודה זרה, אני אעבוד למי שאמר והיה העולם. שבשעה שאמר משה ליתרו: תן לי צפורה בתך לאשה, אמר לו יתרו: קבל עליך דבר זה שאומר לך ואני נותנה לך לאשה. אמר לו: מהו? אמר לו בן שיחיה לך תחילה יהיה לעבודה זרה, מכאן ואילך לשם שמים, וקבל עליו. אמר לו: הישבע לי, וישבע לו, שנאמר: "ויואל משה לשבת את האיש" (שמות ב' כא) - אין אֶלֶה אלא לשון שבועה, שנאמר: "ויואל שאול את העם לאמר" (שמואל א' יד כד), וכתוב: "ויאמר נעמן הואל וקח ככרים" (מלכים ב' ה כג).⁶⁹

ילקוט חדש משה ומעלתו ודורו סימן קטז

בשביל שאמר משה רבינו ע"ה לבני ראובן ובני גד: "תרבות אנשים חטאים" [במדבר לב יד], נענש שבן בנו היה עבד לפסל מיכה (ספר חסידים סימן קל"ח) [קל"ז].⁷⁰

נראה שהגענו לשיא ומכאן אין לנו דרך אלא לרדת בשקט ובצניעות מפסגת ההר אליה הגענו ולא עמדנו על פשרה. נסיים בשני מדרשים של 'נפילת מתח' ונישאר עם החידה הגדולה של סיפור פסל מיכה הוא פסל יהונתן.

מדרש תהלים (שומר טוב; בובר) מזמור קא

"אשכילה בדרך תמים" [קא, ב]. ר' יהודה אומר: אמר הקב"ה למשה: מנה לי כהן גדול. אמר לפניו: מאי זה שבט אקח? משבט ראובן? אמר לו: לאו... שעשה דבר בליעל, שנאמר: "וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביו" (בראשית לה כב). אמר לו: אמנה לך משבט שמעון. אמר לו: לאו, ... שנאתיו על מעשה שעשה בשטים זמרי בן סלוא. אמר לו: אמנה לך משבט דן. אמר לו: לאו, ... שנאמר: "ויקימו להם בני דן את הפסל" (שופטים יח ל), שהיו עובדי עבודה זרה, ולא היה לבם שלם לבוראם...⁷¹ אמר לו: אמנה לך משבט לוי, אמר לו: הן, שנאמר: "עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי" (תהלים קא ו), וכן אתה כמו שבטיך, שנאמר: "לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא" [במדבר יב ז].⁷²

⁶⁷ והנביא אשר כחש באיש האלהים ואמר לו שיבוא אל ביתו לסעוד איתו בדבר ה', הוא הלוי: יהונתן בן גרשום בן (נ)שה אשר חזר לסורו ולא אמציה כהן בית אל כשיטת רבי מאיר. ראה הסיום בנוסח הירושלמי שמתחבר לשם שבואל שכבר ראינו בבבלי לעיל: "הדא הוא דכתיב [דברי הימים א' כו כד] ושבואל בן גרשם בן משה נגיד על האוצרות. שבואל ישב אל אל בכל לבו ובכל כחו. נגיד על האוצרות שמיונהו על תיסבוריות שלו". הירושלמי גם שואל מהפסוק בשופטים יח ל: "עד יום גלות הארץ", משמע שלא שב לאורך זמן ומתרחק: "כיון שמת דוד עמד שלמה וחילף סנקליטין שלו. וחזר לקילקולו הראשון. הה"ד [מלכים א' יג יא] ונביא אחד זקן יושב בבית אל וגו'. אמרין הוא הוה". הרי לנו שגם חסותו של דוד לא הועילה לנכדו של משה ואנחנו חוזרים ותוהים מה פשר החיבור של משה לפרשת פסל מיכה, נכון יותר פרשת יונתן בן גרשום שכינה אצל פסל מיכה.

⁶⁸ שניכר שם יה שם, שמשם מביא את שם ה' לארץ מדין. אבל האם איננו שומעים כאן גם נִיכָר ליה, מתנכר ליה?
⁶⁹ ועיקר חסר מהספר: "ויואל הלוי לשבת את האיש", כנגד: "ויואל משה לשבת את האיש". אחד ההסברים למעורבות משה דרך נכדו בפסל מיכה הוא מדרש זה שכבר הבאנו בדברינו **השבועה שנושבע משה ליתרו** בפרשת שמות. אלא שעל מדרש זה רעשו עליו רבים וטובים: הכיצד זה נשבע משה ליתרו שבנו הראשון יהיה לעבודה זרה? ונמצאנו בתמיה חדשה גדולה מהקודמת. מדרש שכל טוב המיוסד על מדרש המכילתא מוסיף: "קיבל עליו על כרחו". פירושו בעל הטורים שמות יח ג אומר: "כי אנוס היה על תנאי הזה, כי גר היה והוצרך לעשות מאמר יתרו. ומכל מקום נענש על התנאי שיצא ממנו יהונתן שנעשה כומר לפסל מיכה". ראה עוד עלי תמר (הרב ישכר ב"ר צבי תמר, פולין - ישראל, סוף מאה 19 תחילת 20) בפירושו לירושלמי ברכות פרק ט שמשותום מאד על הדבר הזה ומתפלפל בדבר ומביא סיפור על אדמו"ר חידושי הר"ם ז"ל מגור שכשציטט מכילתא זו: "נתלהב מאד וצעק ופשט ידו הקדושה לאמור, אני נותן תקיעת כף שלא כן הדבר ולא אשא פנים להמדרש אם היה כמו פשוטו... ועדותי נאמנה כי בשעה שאמר אדמו"ר דק"ק גור אלה הדברים ראינו כי נשמתו הקדושה כמעט יצאה וכו' מגודל התבערה שבערה בו אש השם".

⁷⁰ דעה זו המצוטטת מספר חסידים (לא מצאנו אותה במקור) מובאת גם אצל פרשנים נוספים. ראה למשל ליקוטי מוהר"ן תורה קד שמקשר את כל העניין למאמר חז"ל "כל הדר בחוץ לארץ כאלו אין לו אלוה" (כתובות קי ע"ב): "ומשה היה חושד אותם שבני ראובן ובני גד אינם רוצים בארץ ישראל שום חלק, נמצא שאין להם אלוה. בשביל זה נענש בבן בנו שלא היה לו אלוה". ואנו נוסף שבכלל שבטי עבר הירדן המזרחי גם חצי שבט (נ)שה! ועכ"פ, סופו של משה שנקבר בעבר הירדן המזרחי בנחלתם של שניים וחצי השבטים. ראה דברינו **שבטי עבר הירדן המזרחי - 1** בפרשת מטות.

⁷¹ וכך הוא ממשיך שם גם על שבט יוסף ושבט יהודה (אין ניסיון משבטים נוספים) ובכל אחד מהם נמצא פגם.
⁷² ראה מדרש זה גם בילקוט שמעוני תהלים רמז תתנה. נתעלם מהפסוק האחרון שהמדרש מביא שהוא בפרשת אהרן ומרים (משבט לוי!) שאמרו לשון הרע על משה. נתעלם גם משה עצמו כי אפשר שמדרש זה לא סבור כמו כל המדרשים לעיל על חלקו של משה בפסל מיכה. אבל לפסול את שבט דן בשל פסל מיכה ולהתעלם מהלוי ששירת שם לפניו?

אסתר רבה פרשה ז סימן יא

התחיל בחדש ניסן ועלה בו זכות פסח, באייר זכות פסח קטן וזכות המן שניתן להם לישראל בחמשה עשר בו, בסיון זכות התורה, בתמוז זכות הארץ ... עלה אלול זכות השלמת החומה של ירושלים ... עלה בתשרי זכות שופר וכפור ורגלים, עלה במרחשון זכות שרה אמנו שבו מתה. כסלו זכות חנוכה, עלה טבת זכות עזרא ... עלה שבט זכות אנשי כנסת הגדולה, בעשרים ושלושה בו נתקבצו בו כל ישראל על פילגש בגבעה ועל צלם מיכה.⁷³

מחלקי המים

⁷³ אם במדרש בו פתחנו קובל הקב"ה על כך שעל מעשה פילגש בגבעה מחו בני ישראל בעוד שעל פסל מיכה לא מחו ("בכבודי לא מחיתם, על כבודו של בשר ודם מחיתם"), כאן, חוברו שני המעשים לאחד, לתאריך אחד, כג בטבת בו "נתקבצו כל ישראל על פילגש בגבעה ועל צלם מיכה". מדרש זה הוא על ניסיונו של המן להפיל גורל על ישראל ובכל חודש עמדה להם זכות לישראל עד שהגיע לחודש אדר. האם פליטת קולמוס כאן של חיבור פסל מיכה עם פילגש בגבעה, או שמא כוונת מכוון כאן להראות שבסופו של דבר קינאו בני ישראל גם לפסל מיכה וביערו אותו? עכ"פ, לא כולם מסכימים עם 'סוף טוב' זה. ראה מחזור ויטרי סימן רעא שמונה תאריך זה כיום תענית, ברשימת התעניות: " ... שמונה בטבת נכתבה תורת יונית בימי תלמי המלך והחושך בא לעולם ג' ימים: בתשעה בו סמך [מלך] בבל על ירושלים: בחמשה בשבט מתו הצדיקים שהיו בימי יהושע בן נון, בעשרים ושלושה בו נתקבצו כל ישראל על בני בנימן על דבר פילגש בגבעה ועל צלם מיכה". ראה כך גם בסידור רב עמרם, ספר הלכות גדולות סימן יח (אם כי בשינוי קל של התאריך), ובספרי מנהגים נוספים כסידור רש"י, ראבי"ה ועוד.